

244  
VÉDETT LAKÓÉPÜLETEK RESTAURÁLÁSA  
ÉS CÉLSZERŰBB FELHASZNÁLÁSUK

A magyar építészetnek évszázadokról fennmaradt emlékei olyan épületekből tevődnek össze, melyeket többször átépítettek. A romos házakat felépítették, esetenként bővítették és javarészt ilyen sokszorosán átépített, eredeti szerkezetükben olykor felismerhetetlen emlékműként maradtak ránk. A különböző korszakok emlékei vakolat és falazatrétegek alatt húzódnak meg, sokszor egymást takarják, az épület korára, eredeti rendeltetésére ezek feltárással tudunk csak választ kapni.

A kutatások gyakran – elsősorban a középkori emlékműnél – olyan eltakart részeket hoztak felszínre, melyek az épület további felhasználásának módozatát be-

folyásolták, korszerű hiteles műemlék-restaurálását, a napvilágra került szerkezetek bemutatását csak úgy lehetett biztosítani, hogy az épület rendeltetését részben vagy egészben megváltoztattuk.

A következőkben azokkal a műemlék-restaurálásokkal kívánok foglalkozni, ahol a feltárt részletek bemutatása szükségessé tette a lakóépület célszerűbb – esetleg eredeti rendeltetését megközelítő, vagy a feltárt emlékmű bemutatását lehetővé tevő – felhasználását.

Az 1., *Táncsics Mihály u. 26. sz.* többszörösen átépített és súlyos háborús károkat szenvedett lakóépület kutatása meglepő eredményeket hozott: a budai közép-



1. Budapest, XII. Budakeszi út 38. Főhomlokzat



2. I. Országház u. 13. Földszinti helyiség (XV. század)

kori zsidónegyed értékes építészeti maradványa került felszínre. A kapualjban a vakolatréteg alól kettős elfalazott boltív és egy nyolcszög-alaprajzú középkori kőpillér bukkant elő. Ebből a leletanyagból következtettünk arra, hogy a kapualj csak egy részét képezi a boltívekkel egybekapcsolt térrendszernek, melynek eredeti nagysága — a barokk-kori átépítések miatt — nem tisztázható.

Belül a lakások kutatásakor — 1964 júniusában — a kapualj középkori kőboltózatán levő újkori festék és vakolatrétegek óvatos lefejtése után sárga mészalapra festett, vörös színű, rajzos ábrákba foglalt frásjelek, és boltívallon futó szegélycsíkok kerültek napvilágra. Az erősen rongált fal-festés — melynek további töredékei a helyiség egyéb falfelületein is felbukkantak — keleti hatást mutató, XVI—XVII. századi héber szöveg. A vörös színű fal-festések — dr. Scheiber Sándor megállapítása szerint — a török hódoltság idején készültek, és a súlyos adók terhétől nyögő zsidók jobb jövőben reménykedő bizakodását fejezték ki. A török fíjon, átfektetett bojtos nyílvessző köré komponált idézett részlet Sámuel I. könyvéből való: „... a hősök-

nek íjja megtörik és az elesettek erőre kapnak”. (Hanna imája). A Dávid-csillag mezőiben Mózes áldásmondata olvasható, ezzel a terem imaház jellegére utal.

A helyiség a XIV—XV. században feltehetően a prefektúra tanácstermének funkcióját töltötte be, és a török hódoltság alatt némi átalakítással a szefard-rítusú szekta használta imaház céljára.

Az 1686-os felszabadító ostromban erősen megsérülhetett, mert az ezt követő építkezések már megerősítő jellegűek voltak. Ekkor falazták be a kettős árkádsort, a beszakadt kődongát téglával pótolták, a déli zárófal elé keresztboltozatos árkádos folyosót építettek, és 1964-ig számos átalakítással lakóházként használták.

A felszínre került emlékműanyag lakás céljára történő további használatának ellentmondott, és más megfelelőbb funkciót kellett a földszinti résznek keresni, hogy az imaház tere bemutatatható legyen. Egyértelműen a budai zsidóság életére vonatkozó dokumentumok bemutatására szolgáló felhasználás került előtérbe.

Az épület restaurálásakor tervezője (T. Papp Melinda) a középkori téralakítás visszaállítására törekedett. A szerkezeti-

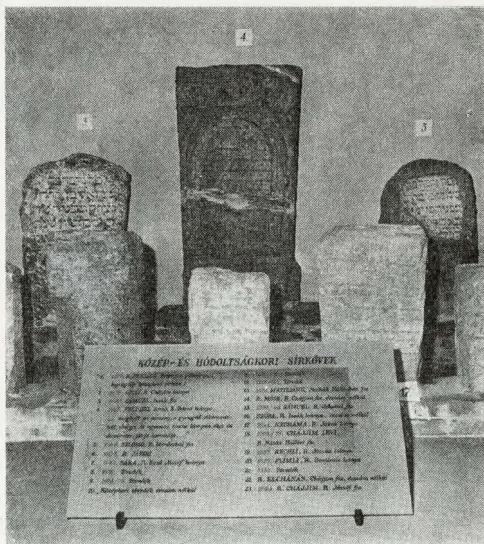


3. I. Táncsics M. u. 26. Kiállító helyiség

leg gyenge állapotban levő épületben a ketős arkádsor egyik boltívét vasbetonnal erősítette, újra megnyitotta és vasráccsal lezárva kőtárnak alakította ki. Itt vannak kiállítva a budai ásátásokból felszínre került középkori zsidó sírkövek legszebb darabjai. Az épület bejáratát eredeti helyére tette át, és a két középkori térrendszert elválasztó helyiséget használta fel kapualjként. A befalazások kibontásával a kőpillérrel és falfestéssel díszített boltíves helyiség újra egységes teret képez. Az épület emeletén korszerűsített lakásokat tervezett.

Az épületben talált — részben másodlagosan felhasznált — festett kőfragmentumok, valamint az eredeti térkialakításokra vonatkozó adatok nem voltak elegendők az egész épület középkori formájában történő helyreállítására.

Az utcai homlokzat restaurálásánál csak a kőkonzolokon nyugvó téglaboltíveket, a kváderfestést és a kapunyílást — mint a középkori architektúra hiteles elemeit — mutatta be, a homlokzat teljes középkori rekonstrukcióját a meglevő adatok hiánya kizárta.



4. Középkori és török hódoltságskori héber feliratú sírkövek a Táncsics u. 26. sz. kiállító helyiségben



5. I. Szarvas tér 1. A Szarvasház restaurálás után



6. X. Harmat u. 31. Volt csőztorony helyreállítás után



7. X. Harmat u. 31. A csösztorony órháza borozóként felhasználva

A kiállítóterem szolid berendezése lehetőség ad az eredeti maradványok zavartalan érvényesülésére.

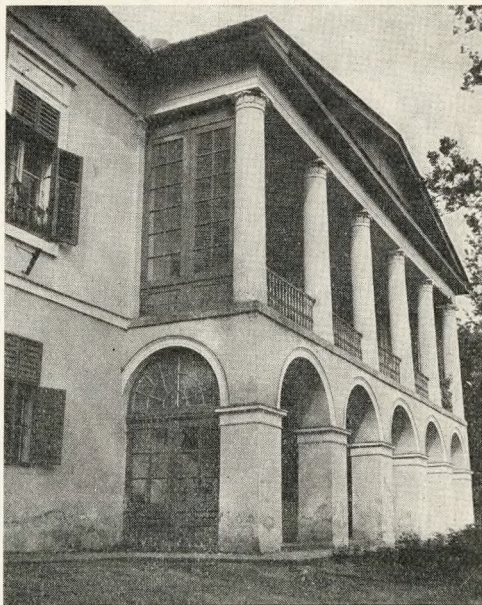
Az 1944–45-ös harci cselekmények során az I., Tárnok u. 14. sz. lakóépületről a légnyomás lefejtette a vakolatot, ekkor már láthatóvá váltak a középkori emeletet tartó hevederívek és konzolok. Ennek ismeretében indult meg a tudományos kutatás. Az utcai homlokzat földszintjén két üzletkiadó ablak keretkövei maradtak fenn, a XV. században két üzlethelyiség működhetett itt. A XVI–XVII. sz-ban átalakították a nyílásokat, majd a hődőltség után a XVIII. században az emeleti előugró és hevederíveken nyugvó homlokzatrészt tömör fallal aláfalazták, majd ezután némi átalakítással az 1950-es évek helyreállításáig lakóépületként használták.

A Tárnok utca a középkorban „Boltosok utcája” volt a kutatással előkerült üzletkiadó ablakok az itt működött üzleteket bizonyították. A földszinti árukiadó ablakok helyreállításával azonban a lakás céljára alkalmatlanná vált, és tervezője (Borsos László, homlokzat terv: Dr. Csemegi József falfestmény rekonstrukció: Czagány István) eszpresszóként állította helyre, így az üzletkiadó nyílások megtarthatók voltak, illetve mutathatókká váltak.

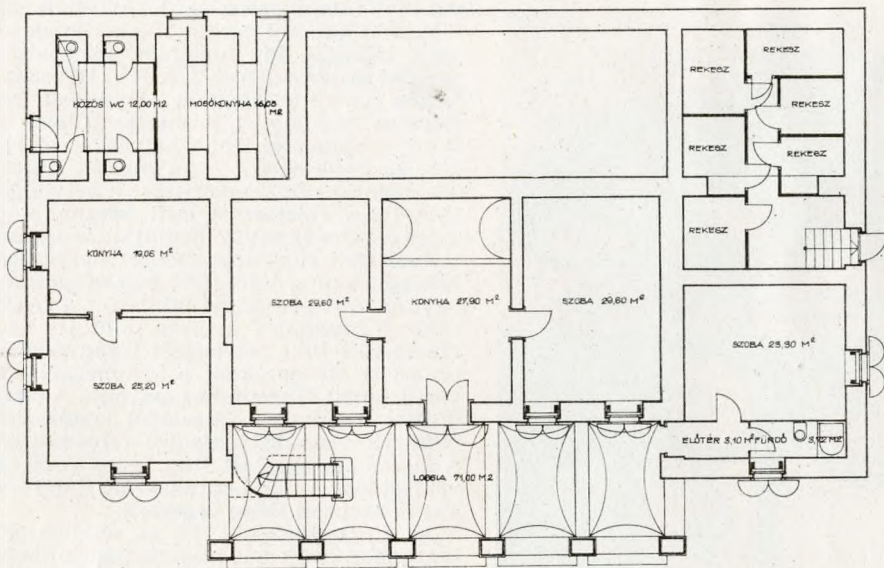
Két házzal feljebb az I., Tárnok u. 18. sz. lakóépületben működött több mint másfél évszázadon át a budavári „Arany Sas”, majd „Városi Gyógyszertár a Várban” elnevezésű patika. Kutatás alkalmá-

val több rétegű meszelés alól kerültek napvilágra a hajdani patika officinájának barokk falképei, így fogalmat alkothatunk egykori díszes belsőről. A XVIII. századi falkép egyike feltehetően „Jézus és a vér-folyásos asszony”-t a másik „Cimon és Pero”-t ábrázolja. Több helyen — az íveken és béléteken — ugyancsak barokk ornamentális festés díszítette a helyiséget. 1950-től a Háztartási Bolt használta, de a feltárt emléanyag bemutatása a Háztartási Bolt funkciója mellett nehézséggé ütközött volna, ezért 1966-ban az egészségügyi és művelődésügyi miniszter a célszerűbb felhasználás mellett döntött, és a Háztartási Bolt helyiségeit Gyógyszerész-történeti Múzeumként a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumhoz csatolta. A restaurálási munkák a falazattól leválasztott falképek visszahelyezésével folyamatban. A falkép restaurálást Illés János vezetésével Bujdosó Anna, Lente István, Papp Osz-kár és Szentesi Róza végezték.

Az I., Országház u. 13. sz. részben XV. században épült ház földszintjének bordás keresztboltozatos szobája az 1686-os ostromot épen átvészelte, napjainkra változtatás nélkül maradt fenn és lakásként használták. Ez a helyiség bemutatathóságának lehetőségét gátolja, noha a budavári középkori emléanyagban jelentős objektum. A ház helyreállításakor vetődött fel a helyiség méltóbb felhasználásának szükségessége és megtekinthetőségének



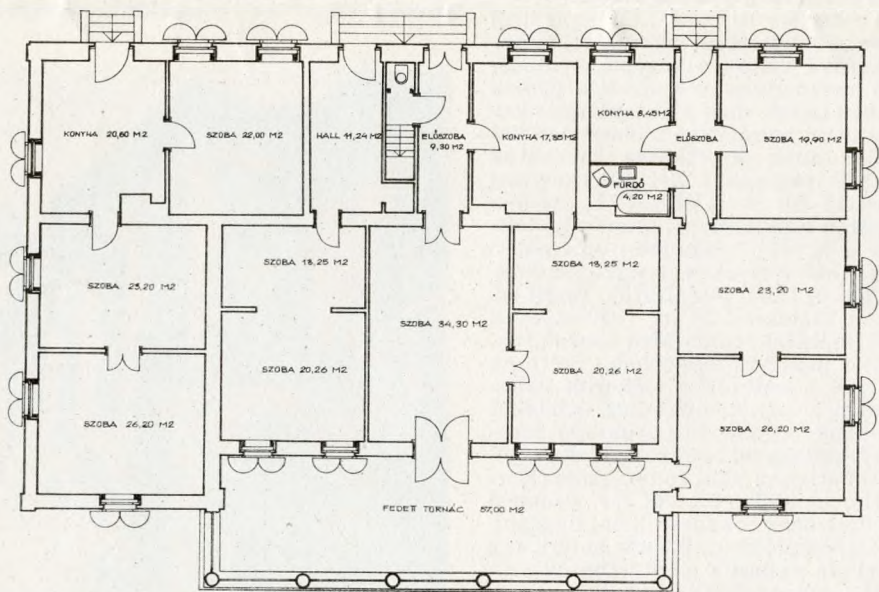
8. XII. Mátyás király u. 14/c



BP. XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/c Jelenlegi állapot

Földszint

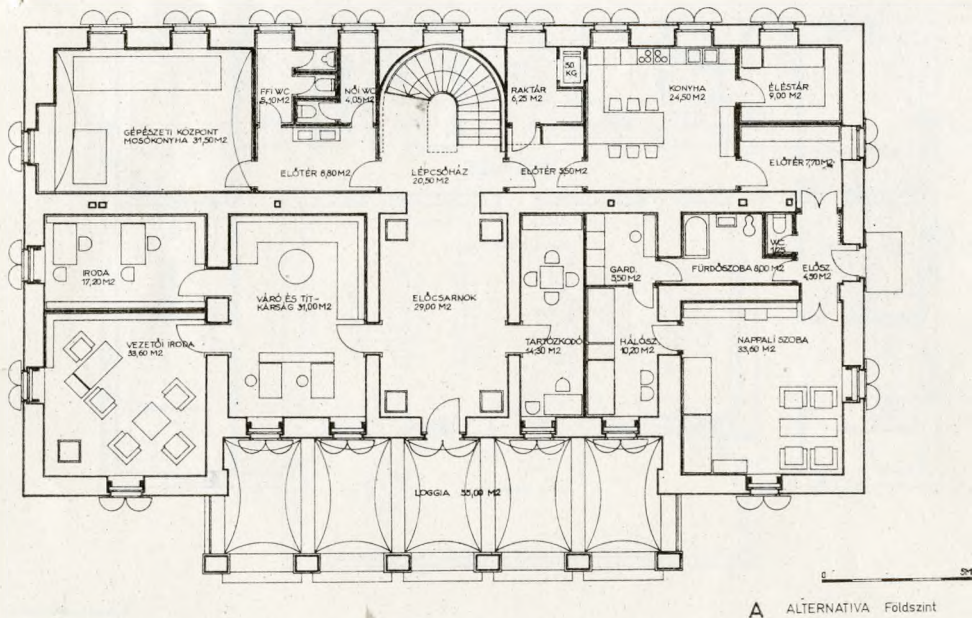
9. XII. Mátyás király u. 14/c földszinti alaprajza (jelenlegi állapot)



BP. XI. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/c Jelenlegi állapot

Emelet

10. XII. Mátyás király u. 14/c emeleti alaprajz. (jelenlegi állapot)



BP. XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/c Tervezett állapot

### 11. XII. Mátyás király u. 14/c földszint A) alternatíva

biztosítása, ezért lakás helyett fiók könyvtár létesült itt.

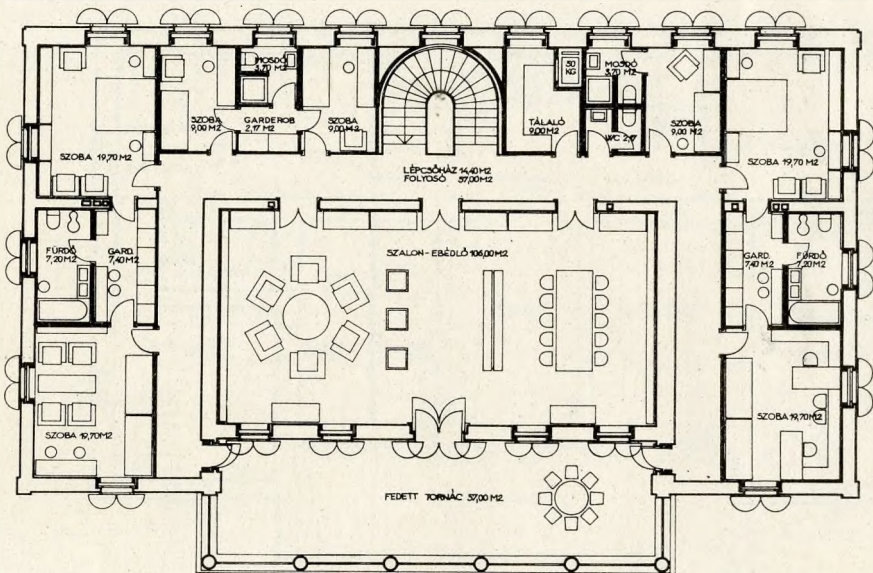
A *Disz tér 15. sz. ház* I. emeletén feltárássra került barokk falképsorozattal itt nem foglalkozunk mert lapunk 1967. évi 3. számában önálló cikkben számoltunk be. Ugyancsak csupán megemlítjük az *Országház u. 2. sz. lakóépület* csúcsíves árkádjai mögötti helyiségek vendéglátóipari célra történő felhasználását, mert az épület helyreállítását tervezője — Budai Aurél — lapunk 1965. évi 1. számában részletesen ismertette.

A *Batthyány tér 7. sz. épület* korábbi barokk szárnyában (Batthyány téri oldal) az 1700-as évek elején a „Horgonyhoz” c. vendégfogadó üzemelt. 1720-ban a jezsuiták birtokába került az épület, a földszinten kápolna létesült, az emeleten a lelkeskedő jezsuiták lakhelye volt. 1746-ban szentelték fel a mellette épült Szent Anna templom szentélyét, a kápolnát pedig lakás céljára alakították át. A ház restaurálása 1970. októberében vette kezdetét és 1972. év végén fejeződött be Jedovszky Éva tervei szerint. A földszinten a korábbi funkcióval azonos vendéglátóipari jellegű felhasználás látszott célszerűnek, nemcsak azért mert a földszinti helyiségeknek a XVIII. század elején ilyen funkciója volt, de a jelenlegi utcaszint alatti részek lakás

céljára kevésbé alkalmasak, a boltozatos terek felszabdolásával az eredeti térhatás elvész. A Kelet-Nyugati Metró üzembekezelésével az Észak-Nyugati-Buda közlekedése a Batthyány térhez csatlakozott, a tér a budai tömegközlekedés csomópontjává vált és napi utasforgalma mintegy 100 000 fő. Az ilyen volumenű forgalmi csomópontnál vendéglátóipari létesítmény szinte elengedhetetlen. A földszinten 290 m<sup>2</sup> alapterületen 145 m<sup>2</sup> fogyasztótérrel 120 fő befogadóképességű I. osztályú eszpresszó nyílt. A fogyasztó tér egy része az egykori kápolna területére került, a dongaboltozatos-fiókboltozatokkal tagolt tér — Minyáry Pál tervei szerint — neobarokk be rendezést kapott.

Az egykori nyitott udvarral határos árkádos folyosó nyílásai az acélkeretű forgatható üvegfal lezárásával kellemes térhatást nyújtanak. A presszót 1973. jan. 30-án „Angeilika” néven nyitották meg.

A lebontott pittoreszk hangulatú Tabán szélén a mai *Szarvas tér 1. sz.* alatt áll a Szarvas ház. A XVIII. sz. elején épült a tabáni tűzvész alkalmával leégett és 1811-ben Sághy Ferenc orvos részére a hátsó rész beépítésével bővítve épült újjá. Az 1811-es átépítés után az 1920-as évek végéig a házban a „Szarvas” vendéglő, majd a „Szarvas” kávéház működött. Tulajdo-



BR XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/c Tervezett állapot

A ALTERNATIVA Emelet

## 12. XII. Mátyás király u. 14/c emelet A) alternatíva

nosaik a „wegweiser”-ek szerint: Csupor Prokop, Martinovits Alex, Brunner Karl, Perthl István, özv. Czsonogerác Szilárdné, Jirasko Vilmos, Székely Ferenc, Horváth István. Horváth az 1930-as évek elejéig vezette a Szarvas kávéházat, de Tabán lebontásával környezete megritkult. A gazdasági válság idején a kávéházat megszüntette, és helyét Domonkos Ilona gyógyszerésztára foglalta el, majd 1940-es években az Aero Club költözött a helyiségekbe, az 1950-es évek elején pedig házkezelési irodaként használták.

A II. világháborúban íves sarokrésze beomlott, ezt 1951-ben helyreállították, a műemléki restaurálása 1960-ban kezdődött. (Terv: Imrényi Imre—Lipták Irén). A Hazafias Népront Tabáni Bizottsága a tabáni tűzvész 150 éves évfordulóján ünnepségsorozatot rendezett, és az ő kezdeményezésükre és közbenjárásukra a házkezelési iroda más elhelyezést kapott, a helyiségeket a Délbudai Vendéglátóipari Vállalatnak adták át és a másfélszázados „Szarvas” vendéglőt „Aranyszarvas” vendéglő néven nyitották meg.

A régi rendeltetésű helyiségek visszaállítását nem emléksanyag, hanem a hagyomány követelte, és a Szarvas vendéglő újbóli megnyitása osztatlan örömet keltett mind a műemlékbarátokban, mind a tabáni őslakosságban.

Az egykori terjedelmes kőbányai szőlőterület legmagasabb pontján az Óhegyen — ma *Harmat u. 31.* sz. — épült 1844-ben Brein Ferenc tervei szerint a csőztoronyos őrház, mely egyik legkorábbi és műfajában egyedülálló romantikus emlékünkk.

Az épület a XIX. században hármas funkciót látott el.

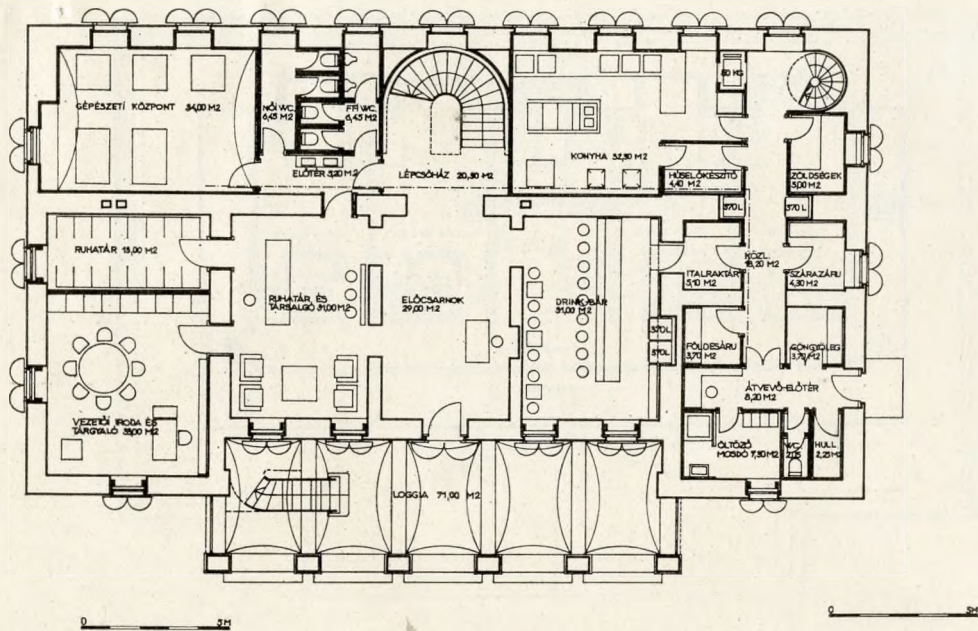
a) Az őrtoronyból nagy terület szemmel tarthatóságát biztosították,

b) Az őrház alagsori helyiségei a csőz tartózkodási helyeül szolgáltak.

c) Az emeleti helyiségben gyűlt össze minden hét szerdáján a szőlőbirtokosok választmánya.

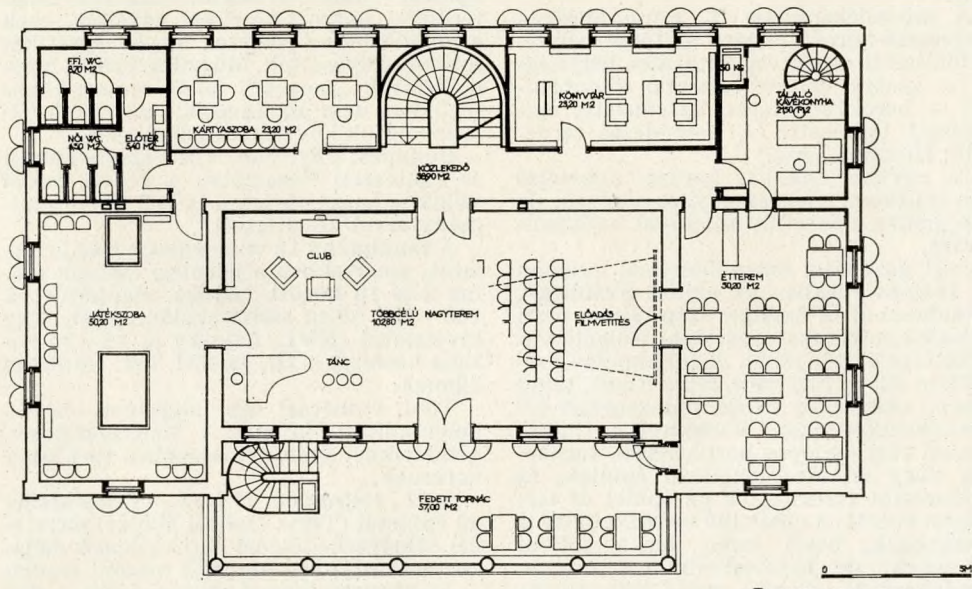
A virágzó szőlőkultúrát a filoxéra elpusztította, területét a város növekedésével házak vették birtokba, eredeti jelentőségét teljesen elveszítette, és a most befejezett helyreállításig lakásként használták. A földszinti helyiségeket válaszfallal kettéosztották, így előtér és konyha alakult ki. Az emeleti helyiséget lakószobaként használták. Az udvarban különálló épületben tüzelőtároló, baromfiól és garázs éktelenkedett.

Már a helyreállítási terv (T. Papp Melinda) készítésekor célszerűbb rendeltetésű felhasználása vetődött fel, könyvtár és olvasóterem funkcióra való alkalmasságát is vizsgálták, végül a Tápiószentmártoni Kossuth MGTSZ. vállalta a helyreállítás



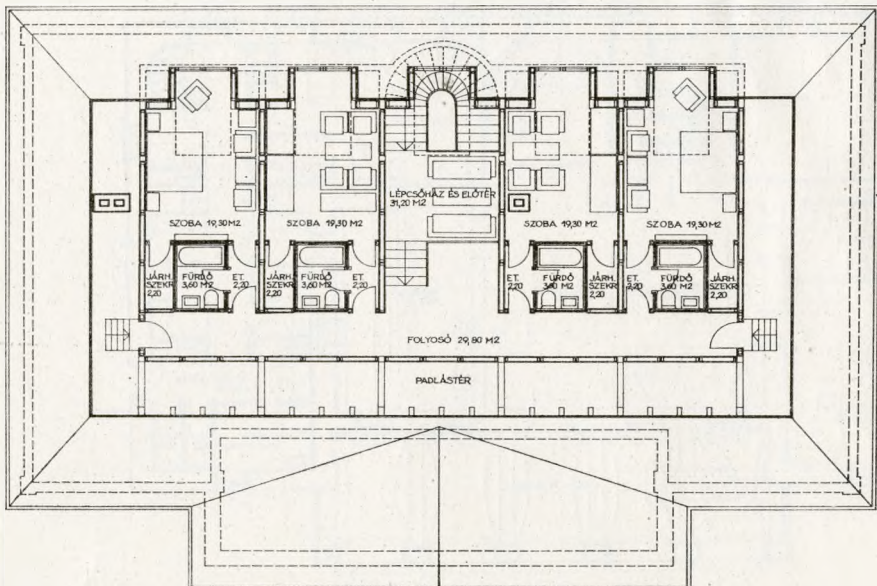
B ALTERNATIVA Tetőtér BP. XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/C . Tervezett állapot B ALTERNATIVA Földszint

13. XII. Mátyás király u. 14/c földszint B) alternatíva



BP. XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/C Tervezett állapot B ALTERNATIVA Emelet

14. XII. Mátyás király u. 14/c emelet B) alternatíva



BP. XII. MÁTYÁS KIRÁLY ÚT 14/c Tervezett állapot

## 15. XII. Mátyás király u. 14/c tetőtér B) alternatíva

utáni üzemeltetést azzal, hogy a telekhatárra szociális épületet és borospincét épít.

A műemléképületet T. Papp Melinda eszpresszó-borozó céljára állította helyre. A földszinti csehsüvegboltozatos helyiségbe – később épített válaszfal elbontásával – borozóhelyiséget, az emeletre eszpresszót tervezett. (A berendezés tervezője: Huszár László.)

Az egykori csőszház borozó funkciójában emlékeztet ma az egykor virágzó, de napjainkra elpusztult kőbányai szőlőkultúrára.

Pest gazdasági fellendülésének nyomán az 1840-es években az akkori Svábhegy, Budakeszi út és Zugliget szép tájai a pesti és budai polgárokat nyaralóul szolgáló villaépítésre ösztönözték. A többholdas parkokban álló klasszicista, romantikus, majd később eklektikus villák reprezentatív főhomlokatzalképzéssel kialakított, timpanonnal zárt oszlopos portikusszal, tornáccal, vagy arkádós loggiával épültek, és kapcsolatot teremtettek az épület és természet között. A villák téli tartózkodásra is alkalmasak, belső terei, tércapcsolásai igényesek, de komfortnélküliek voltak. A nagyméretű, de egy család igényeit kielégítő nyaralókat a XX. században egyre nyomasztóbbá váló lakáshiány következtében apró egy- vagy két sejtű „lakások-

ká” aprózták, és többsége napjainkra is így maradt fenn. Az egyenleg kezdemenyezett korszerűsítésekhez szükséges alapterületet hozzáépítésekkel növelték, ezek a toldalékok az épületek megjelenését károsan befolyásolták. Műemléki szintű helyreállításuk „normál” lakás céljára többségükben nem alkalmasak, célszerűbb felhasználásuk követelődjen jelentkezett.

Budapest Főv. Tan. VB. Városrendezési és Építészeti Főosztálya a védett budai villák felhasználására a KÖZTI-vel tanulmánytervet készítettett.

A tanulmány 15 villaépületre tesz javaslatot, amelyekben a jelenlegi lakások száma 2 és 15 között változó, alapterületük 160–550 m<sup>2</sup>-ig széles skálát mutat. Egy kivétellel (XVI., Cziráky u. 12–20 Gizella kastély) a II., és XII. ker. területén állanak.

Több épületnél egy lakásként történő helyreállítást javasol a tanulmányterv, némelyiknél eltérő felhasználást tart kívánatosnak.

A II., Páfrány u. 17/b. sz. műemlékjellegű épületet (Terv: Dobozi Miklós) méreténél, elhelyezkedésénél fogva lakások céljára nem tartja alkalmasnak viszont eredeti – szerényebb igényű zöldvendéglő – céljára megfelelő. Eredetileg is vendéglő céljára épült 1825 körül a budaiak kedvelt kirándulóhelyén.

A XII., *Budakeszi út 38–40.* sz. műemléki épületre — jelenleg lakóépület — Csontos Csaba tervező alternatív felhasználást javasol. Egyik változatban nagyméretű lakásként, másikban építészeti múzeumként kívánná felhasználni. Utóbbinál a földszinten kiállítótereket, az alagsorban raktárakat, restauráló műhelyt és irodát tervezett. A gyepes fás múzeumkertet sétautak hálóznák be, és ezek mentén szabadtéri kiállítás formájában szobrok, fragmentumok lennének elhelyezhetőek. Az időjárásra érzékeny hasonló emlékműanyag bemutatására pedig a telek keleti szélén 1000 m<sup>2</sup> acélvázaz üvegtetőt és falrendszert helyezne el.

A XII., *Diana út 25.* sz. műemléki lakóépület felhasználására ugyancsak két javaslat készült. Az egyik változat szerint nagyméretű műteremlakást tervez (terv: Vennay Lászlóné), a pincében helyezné el a keramikus műtermet, a kiállítótermet, a kazánt és a garázst, míg másik változatban nagyméretű lakást javasol.

A XII., *Mátyás király útja 14/c.* sz. műemlék lakóépület felhasználására két változatot tervezett Makkai Géza.

Egyik javaslata egy magasrangú, házánál hivatalt is vezető közéleti személyiség lakása és iroda céljára felhasználni, másik tervezete szerint intézmény vagy egyesület klubjaként tesz javaslatot.

Régen húzódó és mai napig meg nem oldott a XVI., *Sashalom, Cziráky u. 12–20.* Gizella, vagy Zsivora kastély helyreállítása. Jelenleg négy teljesen ideiglenes és

komfortnélküli lakásként használják. Tervezője Horváth Lajos helytörténeti klub elhelyezését javasolja a részben középkori eredetű, de klasszicista formájú kastélyban. Környéke is beavatkozást kíván, mert a felső udvar területébe behasító magánjellegű kertek kisajátítása és eredeti módon a kastély területéhez csatolása feltétlenül szükséges.

A 15 védett villa javaslat szerinti helyreállítása a megszűnő lakások egyenértéke nélkül mintegy 60 millió forint, kubatúrájuk 35 000 légm<sup>3</sup>, így az 1 légm<sup>3</sup>-re eső költség cca. 1700 Ft, ami a jelenleg megengedettnek több mint kétszerese. Látszólag sok, de ha tekintetbe vesszük, hogy ezek a fővárosi védett épületeknek csupán töredékét, mintegy 2%-át teszik ki, és a budapesti épületek számához viszonyítva 0,0004% — akkor már más az optikája.

A műemlékvédelem tehát nem mindig csupán az épület helyreállításából áll. Gyakran — mint a fentiekből is kitűnik — a hiteles helyreállításhoz, annak használhatóságához, élményszerű bemutatásához a jelenlegitől eltérő funkciót kell biztosítani.

Az új használati cél megkeresésével — múzeum, műemléki hivatal, étterem, eszpresszó stb. — jelentős értékkel gyarapodott elsősorban a budavári együttes, de a máshol levő műemlékek is élményszerűbbek, használhatóbbak, megbecsültebbek hitelesebbek, korszerűbbek a már megtalált, vagy tervezett új rendeltetéssel.

*Pereházy Károly*